

כפייה בדיני חוזים

02/01/2017

נושא העבודה

כפייה בדיני חוזים

הקדמה אישית :

בחרתי דווקא בנושא הכפיייה בדיני חוזים מכל שאר הנושאים, כיוון שתמיד התחברתי לדיני חוזים, בנושא זה אנו נתקלים לעיתים קרובות בחיי היום יום, ומטרתי הייתה בעבודה זו לנסות להרחיב את אופקיי בנושא שיועיל לי גם בחיי העצמאיים.

היות ונושא דיני חוזים הינו נושא כה רחב ומקיף, בחרתי דווקא להתמקד ב – "כפיייה בדיני חוזים" משום שנושא זה הינו מרתק עבורי, מעניין ומסקרן . אני מאוד מרוצה שבחרתי בנושא זה, כי הצלחתי לעמוד במטרתי, למדתי רבות מעבודה זו ורכשתי ידע בנושא שמאוד חשוב בעיני.

תוכן עניינים :

1 מבוא פרק ראשון

המשפט העברי :

2 הסכם כפוי פרק שני

4 מסירת מודעא פרק שלישי

6 חוזה הנכרת עקב איום או הפחדה פרק רביעי

7 אזהרה בתום לב על הפעלת זכות פרק חמישי

המשפט הישראלי :

8 כפייה יסודות הסעיף פרק שישי

11 מהות הכפייה פרק שביעי

12 עילת הכפייה פרק שמיני

13 יסודותיה של עילת הכפייה פרק תשיעי

16 אזהרה בתום לב על הפעלת זכות פרק עשירי

17 השוואה בין המשפט העברי למשפט הישראלי פרק אחד עשר

19 רשימה ביבליוגרפית

21 נספחים

מבוא :

עבודתי עוסקת בנושא הכפייה בדיני חוזים.

בעבודה זו אסקור את ההיבטים הן במשפט הישראלי והן מצד המשפט העברי

ואעמוד על ההבדלים המהותיים בניהם.

בעבודה זו אתמקד בשאלות כגון:

מהי כפייה ?

האם החוזה שנכרת מחמת הכפייה תקף ?

האם ניתן לבטל חוזה שנכרת מחמת הכפייה ? אם כן אז למי יש את הזכות

לבטל ?

מהו היחס לנושא זה הן במשפט העברי והן במשפט הישראלי ?

"הכפייה שבדיני חוזים" - היות ונושא עבודה זו הינו ספציפי וממוקד בכפייה שבחוזה

בלבד, עבודה זו מציגה בצורה רחבה ומפורטת את רוב תתי הנושאים הנכנסים תחת

כותרת זו.

אני מקווה שעבודתי תעניין אתכם הקוראים, ושתפיקו ממנה ידע רב ומועיל כפי שאני

הפקתי ממנה בעת כתיבתי .

משפט - עברי

הסכם כפוי :

הסכם תוך אונס :

לפי המשפט העברי, גמירות דעת של כל אחד מהצדדים הוא תנאי עיקרי לתקופה של התקשרות משפטית .

לעיתים גמירות דעת תבוא כתוצאה מאונס, כלומר עקב כפייה שהופעלה על ידי גורם חיצוני באיזה אופן שהוא.

לפי התלמוד, אונס הבא מצד המתקשר עצמו נקרא- "אונסה דנפשיה"¹. כמו אדם שמוכר לחברו עקב מצוקה, זה לא נחשב בהלכה כאונס, וכך נפסק גם בשולחן ערוך: "באונס דאתימנפשיה, כגון מי שמוכר מפני שדחוק למעות... לא הוי אונסא"².

(אונס הבא מצד המתקשר לא נחשב כלל).

קיים אונס נוסף בתלמוד הקרוי "אונסאדאחריני" אשר בא מהצד השני להתקשרות, ואף הוא אינו גורם לביטול התקשרות³.

האמורא הרב הונא שבגמרא פסק: "תלוהו וזבין- זביניה זביני"⁴.

הרשב"ם ורבנו גרשום פירשו את דבריו של האמורא הרב הונא שונה. הרשב"ם טוען שמדובר בהפעלת לחץ פיזי על המוכר על מנת שימכור, אך זה לא גורם לביטול ההתקשרות. לעומת הרשב"ם טוען רבנו גרשום שמדובר באיום על המוכר, שאם הוא לא יסכים למכור יפעילו עליו לחץ פיזי.

על פי הגמרא למרות שהמוכר טוען כי המכירה נעשתה על ידי אונס המכירה תקפה ואינה מבוטלת.

סייגים לדין "תלוהו זבין" :

א. הסכמת הנאנס – הכפייה צריכה לא רק להביא את הנאנס לעשיית הפעולה הכפויה אלא גם להסכמת הנאנס בעל כורחו לעשייתה. אם אין הסכמת הנאנס, זה דין חמסן, ואין כאן מכירה כלל. הסמ"ע⁵ אומר כי הסכמת הנאנס לא צריכה להיות במפורש. לדעת בעל התיבות⁶ "בתלוהו זבין" – ניתנת לנאנס ברירה : או לממש את האונס או הסכמה למקח. לעומת זאת בחמסן לא ניתנת לנאנס שום ברירה ואין כאן שום אונס. לפי זה לומדים שהנאנס גמר דעתו.

ב. קבלת תמורה – כדי שיכול הדין "תלוהו זבין" צריך שהנאנס יקבל תמורה מלאה.

ג. אנסוהו לקנות – יש מחלוקת בפוסקים בשאלה אם אנסוהו לקנות דינו כאנסוהו להקנות. נותנים דוגמא לקידוש אישה, הרמב"ם⁷ פוסק כי איש שקידש בעל כורחו- האישה מקודשת. לעומת זאת בעל העיטור⁸ פסק שאינו מקודשת. (לבסוף נפסק כדעת הרמב"ם).

ד. אנסוהו להתחייב – אם אנסוהו להתחייב למכור, אפילו אם קיבל את התמורה מיד ההתחייבות בטלה, כיוון שהוא מוציא מחמת אונס את נשוא ההתקשרות מרשותו מיד.

אונס המופעל כלפי אדם אחר:

על מנת שמעשה אלים או איום במעשה אלים יהיה בגדר אונס, צריך שיהיה מופעל כנגד הנאנס עצמו, ולא נגד אדם אחר, אפילו לא לאדם הקרוב לנאנס כמו אביו. אך יש מחמירים שסוברים כי גם אונס נגד בנו של המתקשר, דינו כאונס נגד המתקשר עצמו⁹.

אך אם הנאנס הוא נגד אשתו של המתקשר – אין חולקים במקרה זה, רואים מקרה זה כאונס נגד המתקשר עצמו, כי "אשתו כגופו".

¹ בבא בתרא, מז, ב.

² שו"ע, רה, יב.

³ ראה לעיל הערה 1.

⁴ בבא בתרא, מז, ב, בבא קמא, סב, א.

⁵ רה, סייק, ב.

⁶ ביאורים רה, סק, א.

⁷ ה אשות פ", הא.

⁸ הרשב"א, קידושין, ב א.

⁹ המגיד משנה(שם).

מסירת מודעה :

כאמור, במשפט העברי ישנם חוזים שלמרות שנכתבו עקב אונס – הם תקפים וכשרים, כמו חוזה מכר.

אמנם, במשפט העברי קיימת דרך לבטל את החוזה שנוצר מחמת אונס, וזאת על ידי מסירת מודעה – בה הנאנס מוסר מודעה מוקדמת לפני כריתת החוזה שהתקשרותו נעשית מחמת אונס ולא מתוך רצונו החופשי.

מודעה מוקדמת זו מוכיחה שהסכמת הנאנס אינה אמיתית. כאשר הנאנס מוסר הודעה זו, רשאי הנאנס לבטל את החוזה.

על מנת שמודעה על ידי הנאנס תבטל את החוזה, צריך שיתקיימו התנאים הבאים:

א. הנאנס צריך למסור את ההודעה לפני כריתת החוזה.

ב. המודעה צריכה להימסר לפני שני עדים כשרים, אסור לבטל חוזה שיש רק עד אחד. העדים צריכים להיות עדים לאונס עצמו, ולא רק לדברי האונס.

ג. ידיעת העדים שמוסר ההודעה כרת את החוזה נאנס.

לגבי המתנה הניתנת באונס, אין מתנתו מתנה. במקרה זה לא נוהגים כמו במכר מאונס, בכדי לבטל את המתנה לא צריך שהנאנס יפרש במודעה את האונס, ולא צריך שהעדים יכירו באונס, אלא מספיק שנותן המודעה מוסר מודעה שבה הוא אומר כי הוא אנוס לתת את המתנה.

יתר על זאת, בשולחן ערוך נאמר:

"הנותן מתנה מחמת אונס שאנסוהו ליתן אינה מתנה... , ואפילו אם אינו מוסר

מודעה אי ידעין באונס אינה מתנה"¹

כלומר שגם אם הנאנס לתת מתנה לא מסר תודעה – המתנה בטלה. ולדעה זו מצטרף גם בעל הנתיבות כמו שאמר: "אונס הלא מודעה מבטל המתנה"²

¹שו"ע, סימן רמב סעיף א.
²נתיבות (קידושים) סימן רה ס"ק ו.

ביטול מודעה :

אם הנאנס ביטל את המודעה בפני העדים, אז המודעה בטלה והחזרה קיימים. כמו שפסקו הרמב"ם³ והשולחן ערוך⁴ והסמ"ע⁵ :

"חזר וביטל המודעה והרי כאילו לא מסר מודעה מעולם"

אמנם, לרב האי גאון, והרי"ף יש דעה מנוגדת – אי אפשר לבטל מודעה כלל, משום שכמו שכפו עליו למכור כך גם כפו עליו לבטל את המודעה.

ואילו הרמ"ה סובר שמודעה לא מתבטלת עד שיעידו העדים כי ידעו שביטל את המודעה. כל הנאמר כאן מדבר לגבי מכר באונס, אך אם מדובר לגבי מתנה באונס- אף ביטול לא יועיל.

³ה מכירה פ"י ה"ח.
⁴סימן רה סעיף יא.
⁵המגיד משנה (שם) ס"קכו.

חוזת הנכרת עקב איום או הפחדה :

לעיתים נכרת חוזת עקב איום או הפחדה.

ישנם פסוקים שסוברים כי חוזת שנכרת עקב איום- תקף¹ . כיוון שלא כל איום בו נאמר לנכפה כי אם לא יכרות חוזת מסויים- תופעל כנגדו סנקציה נחשב כאונס, אלא צריך שלמאיים תהיה היכולת והכוח לבצע את הסנקציה.

אומנם האיום גורם לפחד, אך המהרי"ק² והרמ"א סוברים שהפחדת אינה בגדר אונס, כיוון שלעיתים האדם נוהג להשתמש באיומי סרק שאינו מתכוון לבצע אותם באמת.

לעומת זאת הרמב"ם³ חולק עליהם, וסבור כי כל עוד האיום גרם לנאנס לפחד, נחשב בגדר אונס.

בעקבות חילוקי הדעות בעניין זה, יש שפסקו⁴ שעל הנכפה יהיה להוכיח שהאיום היה מספיק חזק בכדי שייחשב לכפייה. אמנם, יש שפסקו⁵ כי הדבר יקבע "לפי ראות עיני הדיינים" על פי דעה זו יישקלו המאפיינים הבאים :

א . מידת יכולתו של המאיים לממש את האיום.

ב . מידת הוודאות שהנזק יגרם, אם באמת יצא האיום לפועל.

ג . מידת היותו של האיום המפורש.

ד . אופי אישיותו של המאיים ומעמדו החברתי.

בכל אופן נפסק כי אם המאיים מסר מודעא כי הוא כורת את החוזת עקב איום שהוא נתון בו – איום זה יחשב ככפייה.

¹ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מב; שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן סה.

² שו"ת מהרי"ק, סימן קפג.

³ מה מכירה פ"י ה"ד; וכן בשו"ע סימן רה סעיף ז.

⁴ שו"ת מהרי"י בל לב, חלק א, סימן צח, ד"ה "ועוד היה"; שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ד.

⁵ ערוך השולחן, חו"מ, ריה, ו.

אזהרה בתום – לב על הפעלת זכות :

במשפט העברי הזהרה על הפעלת זכות אינה מוגדרת כאיום. המהר"י בן לב פסק ביחס לאדם שאוים, כי עליו להגיע לפשרה מסויימת, ואם לא- ייתבע לדין. אם הנכפה אכן הסכים לפשרה, אבל לאחר מכן התחרת, ביקש לבטלה בטענת כפייה, הרב פסק כי הוא אינו יכול לבטל את הפשרה, משום שהצד כנגד איים להפעיל את זכותו לדין.

במשפט העברי, כלל זה רחב עוד יותר, ובמסגרתו כל אזהרה על הפעלת זכות אינה נחשבת כאיום, גם אם נעשית למטרה אחרת ולא למטרה שלשמה נועדה.

הרא"ש נשאל לדבי דינה של אישה עקרה שבעלה איים עליה שיגרש אותה או שישא אישה נוספת בשל עקרותה, ומשום שהאישה חששה מהאיום, היא הסכימה לוותר לבעלה על זכויותיה בכתובה. לאחר מכן האישה טענה שברצונה לבטל את מחילתה בגין האיומים שהופעלו עליה. הרא"ש דחה טענה של האישה, כיוון שהאיום בגירושין או בנשיאת אישה נוספת, לא פגם בויתור האישה על זכויות הכתובה.

נראה שבעניין האזהרה בתום- לב העיקרון המנחה במשפט העברי הוא דווקא אינו עידוד השימוש בזכויות, שמכליל גם מצב שבוא אדם סבור בתום- לב ובטוח כי יש בידו זכות למרות שהיא אינו בידו, אבל עידוד השימוש בזכות כדין. זאת נלמד מדברי הפוסקים שהוזכרו מקודם, הסוברים כי כל איום בהפעלת זכות כדין, ואפילו אם נעשת למען מטרה זרה, לא ייחשב איום, משום שזכותו של המאיים להפעילה. מכאן, לכאורה שאם אדם הזהיר בתום לב על הפעלת זכות, בחושו שהזכות קיימת בידו אך אין הדבר כן למעשה, יוכל הנכפה לבטל את החוזה.

¹שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן צ"ח.
²שו"ת הרא"ש כלל לח, סימן ז.

משפט ישראלי

כפייה- יסודות הסעיף :

סעיף 17:

"(א) מי שהתקשר בחוזה עקב כפייה שכפה עליו הצד השני או אחר מטעמו, בכוח או באיום, ראשי לבטל את החוזה

(ב) אזהרה בתול לב על הפעלתה של זכות אינה בגדר איום לענין סעיף זה"

א . קיום חוזה תקף:

התקיימו כל היסודות הנדרשים של הצעה וקיבול כאמור בפרק א לחוק החוזים ("מי שהתקשר בחוזה.."). במילים אחרות, נכרת חוזה, גם אם הוא פגום.

ב . כפייה בכוח האיום:

(1) מעשים שייחשבו לכפייה –

כל פגיעה או איום בפגיעה, שלא כדין בגופו של אדם, בנכסיו, ברווחתו הגופנית, שמו הטוב מעמדו וכיוצא באלה. ככלל, מדובר בפגיעה בכוח הרצון והבחירה נעשית בכוח/ באיום (אפילו איום מרומז) ויש לפרשה בצורה מרחיבה. ניתן להבחין בין שני מרכיבים שכוללת כפייה:

(*) כפייה/לחץ:

שימוש בכוח- שימוש כזה יפורש על פי פקודת הנזיקין לרבות שימוש בחום, או, חשמל, גז או בכל דבר שהשימוש בו יכול הזיק.
איום של שלמות הגוף/ הבריאות- כמעט תמיד יוכר ככפייה (גם שלמות הגוף של קרובי הנכפה).

איום על זכות קניינית- כמעט תמיד יכופר ככפייה.

(*) אי חוקיות (יסוד שלא מופיע במפורש בסעיף):

התנהגות הכופה צריכה להיות בלתי חוקית.

עוולה בנזיקין-תקיפה, כליאת שווא, הסגת גבול, הוצאת לשון הרע .

עבירה פללית-איומים, סחיטה בכוח וכו.

לצורך התקיימותה של כפייה כלכלית אסורה, צריכים להתקיים שני דברים:

(א) הפעלת לחץ שיש בו פסול מוסרי – חברתי כלכלי אשר נוגד חיי עסקים ומסחר תקינים.

(ב) הפעלת לחץ בעוצמה כזו שתקבל הצדקה לבטל את החוזה. המבחן: האם הייתה לנפגע חלופה מעשית וסבירה שלא להיכנע ללחץ. לצורך הכרעה בשאלה אם קיימת כפייה יש לבחון גם את מעמדו של הצד הנפגע. ככל שמדובר בצד בעל עוצמה גבוה יחסית, כך גם נחלש היסוד לקיומה של כפייה¹.

2 . מבחנים לקביעת עוצמת הלחץ שתיחשב ככפייה²:

- א . מבחן הבודק האם הייתה אפשרות מעשית לפנות לערכאות על מנת למנוע את הפעלת האיום.
- ב . מבחן קבלת ייעוץ משפטי עצמאי או ניהול משא- ומתן על ידי עורך דין.

3 . המועד הרלוונטי לבחינת עילת הכפייה:

חוזה ניתן לביטול מחמת כפייה רק כאשר הכפייה הופעלה על המתקשר לפני בריתת החוזה³ .

ג . קשר סיבתי:

צריך שיהיה קשר סיבתי בין הכפייה לבין ההתקשרות בחוזה. המבחן בודק האם הכפייה היא זו שהשפיע על האדם הנכפה להתקשר בחוזה, או שהכפייה הייתה אחת מהסיבות להתקשרות בחוזה. אין צורך שהכפייה תהיה הסיבה המכרעת להתקשרות, ודי בהשפעתה. המבחן הינו מבחן סובייקטיבי, ומתייחס לאדם שהתקשר בחוזה, ולא לאדם הסביר.

ד . "אחר מטעמו":

הכפייה לא חייבת להיות על ידי הכופה בלבד, אלא הכפייה יכולה להיות גם על ידי אישות משפטית שפעלה מטעמו של הצד הכופה. יש צורך שהפעולה תהא מוסמכת ומורשית על ידי הצד הכופה.

ה . ההגנה- אזהרה בתום לב על הפעלת זכות:

כאשר צד מזדוהר בתום לב את הצד השני כי בכוונתו להפעיל אמצעים חוקיים לאכיפת זכויותיו זה לא נקרה כפייה, גם אם הצד השני התקשר בחוזה עקב אזהרה זו.

אזהרה בתום לב היא אזהרתו של מי שמאמין בכנות, גם אם שלא בצדק, כי הוא בעל הזכות. תום לב צריך להתייחס הן לעצם קומה של הזכות והן לאמצעי הגשמתה⁴.

(-) אמצעים מותרים: איום בפנייה לעורך דין, לערכאות, להליכי הוצאה לפועל, מימוש ערבויות וכו.

(-) אמצעים אסורים: איום בנקיטת הליכים פליליים⁵.

תוצאת הכפייה:

הצד שנכפה עליו ההתקשרות בחוזה רשאי לבטל את החוזה תוך זמן סביר לאחר שנודע למתקשר על הפסקת הכפייה⁶.

6

¹שמגר בע"א 1569/93 מאיה נ פנפורד בע"מ, פ"ד מח(5)705.

²רע"א 7539/98 לוטם רהיטים נ בנק דיסקונט.

³ע"א 5493/95 דיור לעולה נ קרן, פ"ד (4) 509.

מהות הכפייה:

בסוגיית הכפייה בולטת הנחת היסוד בדבר חופש ההתקשרות של הפרט, וההסכמה האמיתית של הצדדים לחוזה. הנחת היסוד היא שקיים רצון התקשרות אם כן הרצון פגום. קיום הרצון מזין את החוזה והפגם ברצון מצדיק את ביטולו. חוזה אשר נכרת מחמת פגם ברצון, הוא אומנם חוזה קיים אך ניתן לבטלו.

למעשה קיים אינטרס הסתמכות של כל הדמויות הפועלות- המתקשר שרצונו נפגם, והצד השני להתקשרות. אינטרס הסתמכות של המתקשר שרצונו נפגם מוגן בכך שקיימת לו אפשרות לבטל את החוזה.

אינטרס ההסתמכות של הצד השני להתקשרות מוגן באמצעות הסייגים המוטלים על זכות הביטול של המתקשר ומונעים ביטול קל ומידי של חוזה שכריתתו נפגעה. רק כאשר הפגם ברצון של המתקשר חמור נדחה אינטרס ההסתמכות של הצד השני מפני עניינו של המתקשר. סעיף 17 (ב) המוציא מגדר כפייה באיום אזהרה בתום לב על הפעלתה של זכות מהווה מעין פשרה בין עניינו של המתקשר ובין ההכרה בזכויות קיימות של הצד השני.

בנוסף, עניין הכפייה טומן ברובו רעיון מוסרי חברתי שלפיו אין להתיר לאדם להינות מפעולה בלתי מוסרית שפעל. במצב בו אדם כופה על חברו את החוזה, מן הראוי שיהיה מוצדק לבטל חוזה שכזה. ניתן גם לומר כי יש בעניין הכפייה גם היבט מסחרי – כלכלי הצורך ביציבות המשפט והשאיפה לשמור על הביטחון עסקאות הנעשות בשטח מביאים לידי צימצום השפעתם של הפגמים ברצון ההתקשרות. כפייה שנעשתה על ידי טעמו של הצד השני מתיישבת עם דרישות המסחר וחיי העסקים, וכן גם ביטול חוזה בגין כפייה שנעשה שלא מטעמו של הצד השני הי פוגע בדינמיות של חיי המסחר.

עילת הכפייה :

טרם שחוק החוזים פורסם, סוגיית הכפייה לא הייתה כל כך ברורה. כאשר התפרסם חוק החוזים, הסתלקה אי הבהירות בכך שקבע את עילת הכפייה. על פי סעיף 17¹, חוזה שנכרת עקב כפייה – אינו בטל, הינו חוזה כשר ועדיין קיים, אך ניתן לביטול על ידי האדם שהחוזה נכפה עליו.

הכפייה אינה שוללת את חופש הרצון. החופש מוגדר כיכולת לבחור בין כמה אפשרויות, ומכך אפשר לחשוב שכפייה בעצם שוללת את חופש הרצון. אך מחשבה זו מוטעית, הכפייה אינה שוללת את חופש הרצון. האדם הוא זה שבוחר האם להקשיב למי שמאיים עליו, הוא יכול גם שלא להקשיב למאיים (למרות שיכול להיגרם מכך נזק). יחד עם זאת ברור לנו שחוזה שנכרת מחמת כפייה, הרצון שבו להתקשר בחוזה זה, על אף שהוא קיים, רצון זה פגום. פגם זה ברצון ההתקשרות מקנה בסיס תיאורטי לזכות הביטול של קורבן הכפייה, משום שלקורבן היה מרחב בחירה צר. אדם שחתם על חוזה עקב איום, או שהופעל עליו כוח- חתימתו תקפה עד שיבוטל החוזה על ידו.

עילת הכפייה יכולה להיות מלווה לעילות נוספות:

כפייה והטעייה- בהטעייה וגם בכפייה ישנו גורם המסלף את רצונו האמיתי של המתקשר ופוגם בו. מבחינת התנהגות הצד השני, גם בהטעייה וגם בכפייה- ההתנהגות אינה מוסרית. קיימים הבדלים בין שתי העילות. ההבדל החשוב הוא: שהטעייה חלה במקרים רבים, גם בעוולה נזיקית, ואילו כפייה אינה עוולה, ואינה מקנה כלל זכות לפיצויים בנזיקין.

כפייה ועושק- עילת הכפייה וגם עילת העושק קובעות את דינם של הפגמים ברצון, הבאים מלחץ חיצוני מופעל על ידי צד אחר על משנהו תוך כדי תהליך ההתקשרות. אולם כפייה תובעת סוג של אלימות פיזית או מילולית, ואילו בעושק זה ניצול.

7

¹חוק החוזים (חלק כללי) תשל"ג 1973.

יסודותיה של עילת הכפייה :

עילת הכפייה מקנה זכות ביטול לאדם שהתקשר בחוזה עקב כפייה.

יסודותיה של עילת הכפייה הם:

(-) התקשרות בחוזה.

(-) קשר סיבתי.

(-) כפייה.

התקשרות בחוזה – הכפייה אינה מבטלת את תוקף החוזה אלא רק

פוגמת אותו.

קשר סיבתי – חוזה הנוצר עקב כפייה, ניתן לביטול רק כאשר הכפייה

הופעלה על המתקשר לפני כריתת החוזה, וההתקשרות החוזה הייתה

עקב הכפייה¹. מבחן הקשר הסיבתי בין הכפייה לבין ההתקשרות

בחוזה הינו מבחן סובייקטיבי. הרוצה לבטל את החוזה מחמת כפייה,

צריך להוכיח כי הכפייה השפיעה על רצונו בכך שהטילה בו פחד,

ואלמלא קיומה- אינו היה מתקשר בחוזה². הוא אינו צריך להוכיח

שאדם סביר לא היה מתקשר בחוזה בנסיבות שהתקיימו. אלא די

בהוכחת הקשר הסיבתי בין הכפייה לבין ההתקשרות.

כפייה – הכפייה כוללת כל פגיעה בגופו של אדם בנכסיו, בחירותו

ובמעמדו החברתי או הכלכלי, כדי לאלצו להתקשר בחוזה.

כפייה יכולה להתבטא באופנים שונים:

(1) כפייה כלכלית – כפייה כזו מתקיימת כאשר אדם מתקשר

בחוזה על מנת להשתחרר מלחץ עסקי- מסחרי בלתי חוקי שמופעל

כלפיו.

(2) כפייה בכוח או באיום – כפייה יכולה להתבטא בהפעלת כוח

ממשי או באיום בהפעלת כוח.

(3) כפייה בכוח – זו כפייה המותירה לקורבנה מרחב רצון מסויים

וחופש בחירה בין כמה אפשרויות.

במקרים רבים משולבת כפייה בכוח עם כפייה באיום.

כפייה בכוח היא בעצם פגיעה שאינה חוקית, ואילו כפייה באיום

מציינת כי יתרחשו תוצאות קשטת בעתיד אם לא ייערך החוזה.

בדרך כלל כפייה בכוח הינה התנהגותית, וכפייה באיום הינה

מילולית (בכתב או בעל פה). בנושא הכפייה קיים יסוד אי החוקיות-

כדי להוות כפייה, הפגיעה או האיום בפגיעה צריכים להיות בלתי

חוקיים.

יסוד אי – החוקיות חל כאשר הפגיעה או האיום מהווים עוולה

נזיקית או עבירה פלילית. בשאלה האם הפרת חוזה (או הודעה על

הפרתה) גם נכללת ביסוד האי- חוקיות החוק סתם לא פירש.

ייתכנו נסיבות שבהן הפרת החוזה תהיה מוצדקת, כאשר נוצרו

תנאים חדשים שאינם מאפשרים את קיום החוזה. למשל: כאשר

בחוזה צד אחד מודיע לצד שכנגד שהוא לא יכול לספק לו את מה

שהתחייב לו אם לא יגביר המזמין את הקצב התשלומים. כאשר

נודעה זו נובעת משינוי בלתי צפוי במעמדו הכלכלי של הספק או

בתנאי השוק, אין לראות זו כפייה. אך כאשר להפרת חוזה או

להודעה עליה מצטרפים גורמים נוספים שאינם קשורים לחוזה או

גורמים המהווים הפרת החיוב לנהוג בתום לב ניתן לראות את

ההפרה כבלתי חוקית. בכל אופן, לא כל לחץ כלכלי ייחשב לכפייה,

אלא רק כפייה שיש בה "פסול מוסרי- חברתי- כלכלי, ואשר חיי

העסקים ומסחר תקינים והוגנים לא יוכלו לשאתם"³.

"אחר מטעמו": בחוזה שבו התקיימה כפייה, אנו צריכים להתבונן

לא רק במי שהתקשר בחוזה בכפייה, אלא גם בצד השני להתקשרות, כיוון שהפגם הקיים ברצון המתקשר אינו הטעם היחידי לעילת הכפייה. ניתן לבטל חוזה שנעשה מחמת כפייה רק כאשר הכפייה הייתה של הצד השני או אחר מטעמו. על מנת שמשו אחר ייחשב כגורם לכפייה, עליו להיות מטעמו של הצד השני לחוזה, כלומר- בשמו של הצד השני, או לפי הוראתו. כאשר הכפייה נעשית על ידי גורם אחר שלא מטעמו של הצד השני, אך בידיעתו- עילת הכפייה אינה תתקיים במקרה זה, אך תהיה אפשרות לתובע את הצד השני בגין הפרת החובה לנהוג בתום לב ובדרך מקובלת במשא ומתן.

כאשר צד שלישי, שאינו מטעם הצד השני ובלא ידיעתו כופה חוזה, לא ניתן לאדם שהתקשר בחוזה הכפייה לבטל את החוזה. לדוגמא- כאשר צד שלישי כופה חוזה מכירת קרקע על אדם מסויים והקונה לא יודע על הכפייה (וכמובן שלא מטעמו) לא ניתן יהיה לבטל את החוזה כיוון שהכפייה נעשה על ידי צד שלישי שלא היה קשור לצד הקונה.

¹ע"א 1894/90 פלאטו שרון נ אסולין, פ"ד מו(4) 827,822.
²ע"א 357/72 עזיז נ בצלציוני, פ"ד כז(1) 742.
³ת"א 11552/04 מלמוד פנינה נ שמש יחזקאל.

אזהרה בתום לב על הפעלת זכות:

ס"ק ב לסעיף 17 לחוק החוזים¹, קובע:

"אזהרה בתום לב על הפעלתה של זכות אינה בגדר איום"

סעיף זה מיועד לקדם את האינטרס הציבורי הטמון במימוש זכויות, באמצעים שהחוק הועיד לשם כך.

יתכן מצב שבו נפל פגם בגמירת דעתו של הנכפה, ומבחינת שלימות רצונו של הנכפה אין הבדל בין איום זה לבין איום אחר, אלא שהאינטרס הציבורי דורש כי חוזה זה יהיה תקף, וזאת במטרה לקדם שימוש נאות בזכויות המוקנות עפ"י החוק. התראה על כוונה להפעיל זכות באמצעים חוקיים היא הדרך הנאותה שבה יגשים בעל הזכות את זכותו. תום הלב הנדרש כדי להוציא אזהרה על הפעלת זכות מגדר כפייה באיום צריך להתייחס הן לעצם קיומה של הזכות הנטענת והן לאמצעי הגשמתה. איום להפעלת זכות שאינה קיימת, והמאיים עצמו לא מאמין בקיומה- מהווה כפייה. אזהרה בתום לב היא אזהרתו של מי שסבור בכנות, גם אם לא בצדק, כי הוא בעל זכות. אמצעי הגשמתה של הזכות צריכים להיות חוקיים ומקובלים.

אמצעים חוקיים הינם אמצעים היכולים להביא לידי מימוש את הזכות המופעלת, על ידי הסעדים שהדין יצר לשם כך, ולא על ידי עבירה פלילית מסויימת או עוולה אזרחית. אמצעים מקובלים הינם אמצעים היכולים להביא לידי מימוש את הזכות הנטענת באופן טבעי, ואינם חורגים מעבר למה שנדרש להגנתה של הזכות. כאשר ישנו איום שמאיים בנקיטת הליכים פליליים למימוש זכות אזרחית, בדרך כלל אינו מהווה כאזהרה בתום לב, וזאת משום שהליכים פליליים אינם מהווים אמצעי מקובל למימוש זכויות אזרחיות. אזהרה בהליכים פליליים מיועדת להטיל פחד בליבו של החייב ומשפיעה עליו להתקשר בחוזה רק כדי להשתחרר מפורענותם של הליכים הפליליים. אך בכל זאת ייתכנו מצבים שבהם איום בתלונה פלילית ייחשב כאמצעי נאות להגשמת זכותו של המאיים.

¹חוק החוזים(חלק כללי) תשל"ג-1973.
-14-

**השוואה בין המשפט העברי –
למשפט הישראלי.**

השוואה בין המשפט העברי למשפט הישראלי:

בנושא "כפייה בדיני חוזים" חקרתי והתעמקתי, הן במשפט העברי והן

במשפט הישראלי. להלן מספר נקודות המבטאות את הדמיון והשוני

בין המשפט הישראלי למשפט העברי.

הדומה -

(* חוזה שבו הכפייה השפיע על האדם הכפה להתקשר בחוזה, או

שהכפייה הייתה אחת מהסיבות להתקשרות בחוזה, הנכפה יכול לבטל

את החוזה.

(* כאשר חוזה נכרת מחמת כפייה, החוזה תקף, אך ניתן לביטול על

ידי הנכפה. הכפייה אינה מבטלת את תוקף החוזה אלא רק פוגמת

אותו.

(* בחוזה שבו התקיימה כפייה, אנו צריכים להתבונן לא רק במי

שהתקשר בחוזה הכפייה, אלא גם בצד השני להתקשרות. כיוון

שהפגם הקיים ברצון המתקשר אינו הטעם היחידי לעילת כפייה.

(* כדי להוות כפייה, הפגיעה או האיום בפגיעה צריכים להיות בלתי

חוקיים.

(* אזהרה בתום לב על הפעלתה של הזכות אינה בגדר איום.

השונה -

(*) לפי המשפט העברי, על מנת שמעשה אלים או איום המעשה אלים יהיה בגדר כפייה, צריך שיהיה מופעל נגד הנאנס עצמו, ולא נגד אדם אחר, אפילו לא אדם הקרוב מאוד לנכפה, רק אם מדובר באשתו של הנכפה זה ייחשב ככפייה, כמו שנאמר: "אשתו כגופו".

לעומת זאת במשפט הישראלי, גם כאשר המעשה האלים או האיום במעשה אלים יופעל כנגד קרוביו של הנכפה- זה יהיה בגדר כפייה. (*) שבמשפט העברי ישנה דרך לבטל חוזה שנוצר מחמת כפייה והיא על ידי מסירת "מודעא" בה הנכפה מוסר מודעה מוקדמת לפני כריתת החוזה שהתקשרותו נעשית מחמת כפייה, ולא מתוך רצונו האמיתי והחופשי לקיום החוזה.

לעומת זאת במשפט הישראלי מודעה זו אינה קיימת, ולכן כאשר חוזה נכרת מחמת כפייה ניתן לבטלו אך ורק אם הוא עונה על כל המאפיינים של כפייה, ולבטלו תוך זמן סביר.

סיכום -

כפייה הינה כל פגיעה או איום בפגיעה, שלא כדין בגופו של האדם, בנכסיו, ברווחתו הגופנית. שם טוב מעמד וכדומה. חוזה הנעשה מחמת כפייה הינו חוזה שאחד מן הצדדים התקשר אליו שלא מרצון אמיתי, עקב כך שכפו עליו להתקשר בחוזה, והכפייה היא זו שהשפיעה, או אחת הסיבות להתקשרות בחוזה.

כאשר חוזה נכרת מחמת כפייה- הינו תקף, אך ניתן לבטלו על ידי אדם שהחוזה נכפה עליו.

הביטול יכול להתבצע אך ורק על ידי האדם שנכפה. לפי המשפט העברי ניתן לבטל את החוזה על יד מסירת מודעה בה הנאנס מוסר מודעה מוקדמת לפני כריתת החוזה שהתקשרותו נעשית מחמת כפייה, ולא מתוך רצונו האמיתי והחופשי לקיים חוזה זה. אך במשפט הישראלי, המודעה זו אינה קיימת, ובכדי לבטל חוזה שכזה צריך לבטלו תוך זמן סביר, ולהוכיח שמקרה זה עונה על כל המאפיינים של הכפייה.

נושא העבודה הינו נושא קטן מתוך הנושא הרחב "דיני חוזים". ולכן, המשפט העברי והמשפט הישראלי מאוד דומים, וההבדלים ביניהם מועטים.

רשימה ביבליוגרפית

חקיקה –

חוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג- 1973

פסיקה-

ע"א 152/59 סוארי נ ברגמן, פ"ד יד(3), 2354

ע"א 357/72 עזיז נ בצלציוני, פ"ד כז(1) 742

ע"א 784/81 שפיר נ אפל, פ"ד לט(4) 149

ע"א 8/88 רחמים נ אקספומדיה, פ"ד מג(4), 95 : ע"א 2299/99

שפייר נ דיור לעולה, פ"ד נה (4) 213.

ע"א 1849/90 פלאטו שרון נ אסולין, פ"ד מו(4) 822, 827.

ע"א 1569/93 מאיה נ פנפורד בע"מ, פ"ד מח(5) 705.

ע"א 7539/98 לוטם רהיטים נ בנק דיסקונט.

ע"א 8972/00 שלזינגר נ הפניקס, פ"ד נז (4) 817, 837.

ת"א 11552/04 מלמוד פנינה נ שמש יחזקאל.

ספרות המחקר:

ספרים-

(* אהרון רוזה, דיני חוזים, "אתיקה" הוצאה לאור, חיפה 1997.

(* עו"ד דלומי רון ועו"ד כהן מנשה, דיני חוזים, הוצאת מחשבות, בני

ברק תשס"ו- 2006.

(*) ד"ר ורהפטיג שילם, דיני חוזים במשפט העברי, הספריה

המשפטית, ירושלים תשל"ד.

עמודים: 117-131.

(*) פופ שלו גבריאלה, דיני חוזים, "דין" הוצאה לאור, מהדורה שניה,

ירושלים תשנ"ה-1996.

משפט עברי-

תלמוד:

(*) בבא בתרא, מז, ב.

(*) בבא קמא, סב, א.

ספרות הפסיקה :

(*) המגיד משנה(שם), כוץ

(*) הרמב"ם, אישות, ד.

(*) הרמב"ם, מכירה, י.

(*) נתיבות(קידושים) סימן רה ס"קי.

(*) שו"ע, רה, ו, ז, יב.

ספרות השו"ת:

(*) שו"ת הרא"ש, כלל לח, סימן ז.

(*) שו"ת מהר"י, בן לב, חלק א, סימן צח, דה "ועוד היה", שו"ת

מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ד.

(* שו"ת מהרי"ט חלק ב, חו"מ, סימן מב, שו"ת מהרש"ך, חלק א,

סימן סה.

(* שו"ת מהרי"ק, סימן קפג.

מהמפרשים על התלמוד:

הרשב"א, קידושין, ב א .